

## **БАГАТОКРИТЕРІАЛЬНА СИСТЕМА КЛАСИФІКАЦІЇ РИЗИКІВ**

**Вступ.** Можливість прогнозування ймовірності виникнення ризиків у багатьох випадках визначається системою їх класифікації, котра виконує функції алгоритму, на основі яких розробляються й створюються управлінські системи, здійснюється підбір менеджерів, готових та здатних приймати рішення з мінімізації негативного впливу на об'єкт управління в умовах невизначеності та багатоваріантності розвитку.

Ефективність організації управління бізнесом в цілому і ризиком зокрема багато в чому визначається класифікацією ризиків.

У процесі своєї діяльності підприємці зустрічаються з різними видами ризиків, які відрізняються один від одного. Тенденція до ускладнення соціально-економічних процесів породжує появу нових видів ризику.

Проблема створення та практичного застосування науково обгрунтованої багатокритеріальної класифікації економічних ризиків безумовно існувала і буде існувати. Особливу увагу слід приділити розв'язанню цієї проблеми на підприємствах вугільної галузі, оскільки там майже не вивчаються питання ризикології.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** У низці праць [6, 7, 11] пропонується здійснювати класифікацію ризику на основі таких його характеристик:

- 1) залежно від масштабу та розмірів – ризик глобальний, локальний;
- 2) аспектів – психологічний, соціальний, економічний, юридичний, політичний, медико-біологічний тощо;
- 3) ступеня об'єктивності та суб'єктивності рішень – з об'єктивною чи об'єктивно-суб'єктивною ймовірністю;
- 4) міри (ступеня) ризиконасиченості рішення – мінімальний, середній, оптимальний, максимальний (або допустимий, критичний, катастрофічний);
- 5) типу – раціональний (обгрунтований), нераціональний (необгрунтований), авантюрний (азартний);
- 6) часу прийняття рішення – випереджувальний, своєчасний, запізнілий;
- 7) чисельності осіб, які приймають рішення – індивідуальний, груповий;
- 8) ситуації прийняття рішення – стохастичний (в умовах невизначеності), конкуруючий (в умовах конфлікту), розпливчатий (в умовах нечітко сформульованих вимог), комплексний.

В економічній літературі ще не має чіткої системи класифікації ризиків. Існує низка підходів до її створення. Очевидно чинником ризику є все оточуюче нас довкілля, а також усі елементи об'єкта дослідження як складної економіко-кібернетичної системи.

Найбільш важливими елементами ризиків, на думку В.М. Гранатурова, є:

- час виникнення, за яким елементи ризику розподіляються на ретроспективні, поточні і перспективні;
- основні фактори виникнення, за якими ризики діляться на політичні й економічні (комерційні);
- характер обігу, за яким ризики поділяються на зовнішні та внутрішні;
- характер наслідків, залежно від якого ризики можна поділити на чисті й спекулятивні;
- найбільша за класифікацією група – за сферою виникнення, яка визначається сферою дії ризику [8].

Певний інтерес становить класифікація ризику, здійснена відомим економістом Й. Шумпетером, який виокремлює два види ризику [10]:

- 1) ризик, пов'язаний з можливим технічним провалом виробництва. До нього він відносить також загрозу втрати благ, пожежі, пошкодження, зумовлені стихійними лихами;
- 2) ризик, пов'язаний з відсутністю комерційного успіху.

Класифікують ризики і за такими ознаками:

- ризик, пов'язаний з господарською діяльністю;
- ризик, пов'язаний з особистістю підприємця;
- ризик, пов'язаний з неповною інформацією про стан довкілля [4].

У зв'язку з розвитком ринкових відносин підприємницьку діяльність у нашій країні доводиться здійснювати в умовах наростаючої невизначеності ситуації та мінливості економічного середовища. Отже, виникає неясність та невпевненість в одержанні кінцевого результату. Тобто економічний ризик виникає у всіх видах діяльності, яка пов'язана з виробництвом продукції, її реалізацією, фінансовими операціями, здійсненням соціально-економічних і науково-технічних проектів.

Економічні ризики поділяються на внутрішні та зовнішні [9]. Внутрішні залежать від здібності підприємства організувати виробництво та збут продукції. На них впливають такі фактори: рівень менеджменту, собівартість, якість і надійність продукції, умови збуту, реклама, наявність оборотних коштів, клієнтура та інші. Зовнішні ризики пов'язані з нанесенням збитків і неотриманням підприємством запланованого прибутку внаслідок порушення своїх обов'язків контрагентами, а також внаслідок інших, не залежних від підприємства обставин.

В економічній літературі [1, 2, 5-7] нерідко використовують такі типи ризиків, як динамічний і статичний, причому ототожнюють динамічний ризик зі спекулятивним, а статичний – із чистим ризиком.

Динамічний ризик – це ризик, пов'язаний з непередбачуваними змінами вартості основного капіталу внаслідок прийняття управлінських рішень або непередбачуваними змінами у ринкових чи політичних реаліях. Такі зміни можуть призвести або до збитків, або до додаткових прибутків.

Статичний ризик – це ризик, пов'язаний зі скороченням реальних активів внаслідок втрати частки власності, а також зі скороченням доходу через неідеальність організації. Цей ризик може призвести лише до збитків.

З точки зору тривалості часового поля між моментом прийняття рішення і виникненням його наслідків, ризики поділяють на короткострокові, середньострокові і довгострокові.

Наслідок довгострокового ризику значно віддалений у часі від моменту прийняття рішення.

Короткостроковий ризик – це, в основному, ризик кон'юнктурний, пов'язаний з рішенням щоденних господарських процесів. Його наслідки проявляються через короткий проміжок часу.

Економічний ризик також можна поділити на рівні тимчасового й об'єктивно-територіального характеру. Прикладом прояву рівня тимчасового ризику може бути рішення про використання морально застарілого обладнання в умовах динамічної кон'юнктури ризику.

Об'єктивно-територіальний ризик може виявлятися у тому, що у прийнятому рішенні не враховано, що у якому-небудь районі виготовлений чи придбаний для продажу продукт не знайде для себе збуту. Цей вид ризику особливо яскраво проявляється у зовнішній торгівлі при недостатньому урахуванні впливу кон'юнктури світового ринку на регіональний ринок конкретного товару.

Класифікація економічних ризиків була предметом дослідження багатьох учених. Кейнс у своїй класифікації [3] використовував монетаристський підхід і розглядав ризик крізь призму відносин “позичальник-кредитор”. Він вважав, що в економічному житті доцільно виділити три основні види ризиків.

По-перше, це ризик підприємця або позичальника, котрий виникає у нього через сумнів, чи пощастить справді одержати ту перспективну вигоду, на яку він розраховує. Цей вид ризику виникає тоді, коли людина користується тільки своїми грошима.

По-друге, це ризик кредитора. Він виникає там, де практикуються кредитні операції, під якими Кейнс розумів представлення позик під реальне забезпечення. Цей ризик може бути пов'язаний із загрозою умисного банкрутства або іншими спробами боржника ухилитись від виконання зобов'язань.

По-третє, ризик, пов'язаний з можливим зменшенням цінності грошової одиниці у зв'язку з інфляцією. Нерідко в економіці виділяють два рівні економічного ризику залежно від рівня прийняття рішень [3]. Це народногосподарський (макроекономічний) ризик та ризик на рівні фірми (мікроекономічний). Ці два типи ризику обумовлюють один одного, впливають один на одного, але у той же час вони певною мірою автономні.

**Постановка задачі.** Однак вищезгаданий розподіл залишає більшість економічних проблем невирішеними. З метою зменшення ступеня невизначеності кожний вид ризику потрібно детально розкласти на елементи, проаналізувати, змодельювати, урахувати.

Об'єднання ризиків за видами діяльності корисне тим, що дозволяє охопити ситуацію в цілому по конкретній галузі господарства.

Таким чином, на думку автора, при розробці класифікації економічних ризиків доцільно сформулювати і вирішити такі задачі, як: визначення мети, з якою розробляється класифікація; здійснення класифікації за різними ознаками; врахування особливостей діяльності підприємства.

**Виклад основного матеріалу.** В умовах ринкової невизначеності впливу ризику може зазнати будь-яке підприємство незалежно від форми власності та сфери господарювання. Діяльність підприємства та ризик завжди взаємопов'язані. Підприємство піддається впливу різноманітних внутрішніх і зовнішніх чинників

ризиків. За наявними оцінками, у розвинутих країнах зі стійкою політичною й економічною системами до банкрутства на одну третину причетні зовнішні чинники і на дві третини – внутрішні.

Розглянувши існуючі класифікації і враховуючи необхідність створення науково обґрунтованої багатокритеріальної класифікації для досліджуваних підприємств вугільної галузі, автор пропонує таку класифікацію ризиків (табл. 1).

*Таблиця 1*

### **Багатокритеріальна система класифікації ризиків підприємств вугільної промисловості**

| <b>Група ризиків</b>       | <b>Види ризиків у межах групи</b> | <b>Характеристика</b>   |
|----------------------------|-----------------------------------|---|
| Форс-мажорні               | Природні                          | Пов'язані з проявом стихійних лих   |
|                            | Техногенні                        | Пов'язані з аваріями внаслідок впливу людини  |
| Виробничі                  | Сфери виробництва                 | Зупинка процесу видобування вугілля, порушення дисципліни, перебої в енерго- і газопостачанні |
|                            | Сфери забезпечення                | Перебої у сфері обслуговування, що ведуть до збоїв в видобутку вугілля                        |
|                            | Кадрові                           | Відтік або недостатня кваліфікація працівників  |
| Фінансові                  | Валютні                           | Пов'язані зі зміною курсу валюти  |
|                            | Кредитні                          | Пов'язані з несплатою дебітором в строк боргів  |
|                            | Інфляційні                        | Пов'язані з падінням купівельної спроможності грошей  |
|                            | Ліквідності                       | Пов'язані зі знецінюванням активів підприємства   |
| Організаційно-управлінські | Некомпетентності                  | Пов'язані зі слабкою кваліфікацією, недосвідченістю   |
|                            | Халатності                        | Пов'язані з недбалістю несумлінністю керівництва  |
| Відповідальності           | Екологічні                        | Пов'язані із забрудненням навколишнього середовища  |
|                            | Персональні                       | Пов'язані із заподіянням шкоди персоналу  |
| Комерційні                 | Торгові                           | Пов'язані із затримкою або відмовою від платежу   |
|                            | Маркетингові                      | Пов'язані зі збутом товарів, ефективністю реклами   |
|                            | Транспортні                       | Пов'язані з перевезенням транспортом вантажу  |
| Соціально-політичні        | Міждержавні                       | Пов'язані з діяльністю підприємства за кордоном   |
|                            | Адміністративно-законодавчі       | Пов'язані з незапланованими обмеженнями господарської діяльності підприємства з боку держави  |
|                            | Ментально-демографічні            | Пов'язані зі зміною демографічної ситуації або зміною світогляду населення                    |
| Кримінальні                | Прямі                             | Рекет, вимагання, розкрадання, шахрайство   |
|                            | Приховані                         | Відтік цінної інформації  |

**Висновки.** В результаті проведеного дослідження були сформульовані задачі, які необхідно вирішити для створення класифікації ризиків, яка є багатокритеріальною, що дозволяє розширити практичне використання її в процесі управління економічними ризиками. Запропонована нами класифікація враховує особливості діяльності підприємств вугільної промисловості і знайшла

практичне застосування на ВО “Орджонікідзевугілля” (м. Єнакієве Донецької області).

Перспективою подальших наукових розробок в даному напрямку є пошук організаційно-економічних умов обмеження кожного з видів економічних ризиків.

### *Список літератури*

1. Альгин А.П. Риск и его роль в общественной жизни. – М.: Мысль, 1989.
2. Балабанов И.Т. Финансовый менеджмент. – М.: Финансы и статистика, 1994. – 224 с.
3. Буянов В.П., Кирсанов К.А., Михайлов Л.А. Управление рисками (рискология). – М. “Экзамен”, 2002. – 384 с.
4. Вітлінський В.В. Аналіз, оцінка і моделювання економічного ризику. – К.: ДеміУР, 1996. – 212 с.
5. Вітлінський В.В., Верченко П.І. Аналіз, моделювання та управління економічним ризиком. – Київ: Вид-во КНЕУ, 2000. – 292 с.
6. Вітлінський В.В., Наконечний С.І. Ризик у менеджменті. – К.: ТОВ “Борисфен-М”, 1996. – 336 с.
7. Вітлінський В.В., Наконечний С.І., Шарапов О.Д. Економічний ризик і методи його вимірювання: Підручник. – К.: ІЗМН, 1996. – 400 с.
8. Гранатуров В.М. Экономический риск: сущность, методы измерения, пути снижения. – Москва: Изд-во “Дело и Сервис”, 1999. – 112 с.
9. Мішин О.Ю. Економічні ризики у підприємстві // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Фінансові механізми активізації підприємництва в Україні: Збірник наукових праць. Випуск 2 (XXXIII) / НАН України, Інститут регіональних досліджень. Редкол.: відповідальний редактор М.І. Долішній. Частина 2. – Львів, 2002. – С. 32-34.
10. Шумпетер Й. Теория экономического развития. (Исследование предпринимательской прибыли капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры). – М.: Прогресс, 1982.
11. More P.G. The bussiness of risk. – Gambridge, 1983. – 375 p.

Мішин, О.Ю. Багатокритеріальна система класифікації ризиків [Текст] / О.Ю. Мішин // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: збірник наукових праць. – Суми: УАБС НБУ, 2005. – Т.13. – С. 98-103